

**MONAHISMUL ÎN DOBROGEA
DE LA ORIGINI
PÂNĂ ÎN ZILELE NOASTRE**

EDITURA UNIVERSITARĂ
București, 2020

CUPRINS

Cuvânt înainte (de acad. Emilian Popescu)	11
Introducere	13
I. TERITORIUL DINTRE DUNĂRE ȘI MARE. COORDONATE ISTORICE	23
II. ORGANIZAREA BISERICESCĂ ȘI SITUAȚIA RELIGIOASĂ ÎN TERITORIUL DINTRE DUNĂRE ȘI MARE DE-A LUNGUL TIMPULUI	35
III. APARIȚIA, DEZVOLTAREA ȘI EVOLUȚIA MONAHISMULUI ÎN RĂSĂRITUL CREȘTIN	52
IV. MIȘCAREA PRE-MONAHALĂ PE TERITORIUL PROVINCIEI ROMANE SCYTHIA	66
IV.1. <i>Aprecieri generale</i>	66
IV.2. <i>Sfinții Martiri Epictet Preotul și Astion Monahul</i>	69
IV.3. <i>Sfinții Martiri de la Niculițel și Sfântul Episcop Efrem</i>	75
V. APARIȚIA ȘI DEZVOLTAREA MONAHISMUL INSTITUȚIONALIZAT PE TERITORIUL PROVINCIEI ROMANE SCYTHIA (SEC. AL IV-LEA)	78
V.1. <i>Mișcarea audienilor</i>	78
V.2. <i>Monahismul danubiano-pontic în a doua jumătate a secolului al IV-lea</i>	84
V.2.1. <i>Situația monahismului danubiano-pontic în timpul Sfântului Ioan Casian</i>	84
V.2.2. <i>Influența Sfântului Ioan Casian asupra monahismului danubiano-pontic în perioada Antichității Târzii</i>	91
V.2.3. <i>Sfântul Theotim I de Tomis</i>	94
V.2.4. <i>Sfântul Bretanion de Tomis</i>	99
VI. INFORMAȚII PRIVIND SITUAȚIA MONAHISMULUI DANUBIANO-PONTIC ÎN SECOLELE V-VIII	101
VI.1. <i>Arhimandritul Carosus</i>	101
VI.2. <i>Sfântul Dionisie Exiguul</i>	108
VI.2.1. <i>Date biografice</i>	109
VI.2.2. <i>Informații despre monahismul danubiano-pontic în opera Sfântului Dionisie Exiguul</i>	111

VI.2.2.1.	<i>Prefața la traducerea în limba latină a epistolelor 45 și 46 ale Sfântului Chiril al Alexandriei adresate episcopului Successus ...</i>	111
VI.2.2.2.	<i>Prefața la traducerea în limba latină a Epistolei sinodale către Nestorie și a celor 12 anatematisme ale Sfântului Chiril al Alexandriei</i>	114
VI.3.	<i>Călugării sciți</i>	119
VI.3.1.	<i>Implicarea călugărilor sciți în disputele teologice din Imperiu</i>	119
VI.3.2.	<i>Monahii sciți, susținători ai formulei theoanthropopashite, cunoscuți astăzi</i>	124
VI.3.3.	<i>Situația monahismului danubiano-pontic în perioada călugărilor sciți</i>	129
VI.3.4.	<i>Învățătura soteriologică a călugărilor sciți</i>	136
VI.3.5.	<i>Organizarea internă a chinoviilor din Scythia</i>	145
VI.4.	<i>Mănăstirea Samuelis. Egumenul Pavel. Diaconul Zoticos</i>	148
VI.5.	<i>Viața monahală între Dunăre și Mare în secolul al VII-lea</i>	151
VII.	COMPLEXE MONAHALE DANUBIANO-PONTICE DIN SECOLELE IV-XI ...	154
VII.1.	<i>Peștera de la Casian</i>	155
VII.2.	<i>Mănăstirea paleocreștină de la (L)Ibida (satul Slava Rusă)</i>	159
VII.3.	<i>Complexul monahal rupestru de la Dumbrăveni</i>	165
VII.3.1.	<i>Perioada romano-bizantină (sec. IV-VI)</i>	165
VII.3.2.	<i>Perioada Evului Mediu Timpuriu (sec. IX-X)</i>	169
VII.4.	<i>Complexul monahal rupestru de la Murfatlar</i>	172
VII.4.1.	<i>Descrierea monumentelor</i>	173
VII.4.2.	<i>Datarea complexului</i>	193
VII.4.3.	<i>Destinația complexului rupestru</i>	203
VII.4.4.	<i>Credința monahilor de la Murfatlar</i>	206
VII.4.5.	<i>Forma de organizare și viața monahilor de la Murfatlar</i>	207
VII.5.	<i>Complexele monahale rupestre de pe văile Suha Reka și Dobrici</i>	210
VII.5.1.	<i>Complexul monahal rupestru de la Hitovo</i>	211
VII.5.2.	<i>Mănăstirea Gyaur Evleri</i>	213
VII.5.3.	<i>Complexul rupestru Sandăkli Maara</i>	218
VII.5.4.	<i>Complexul Tarapanata</i>	220
VII.5.5.	<i>Mănăstirea rupestră Asar Evleri</i>	222
VII.5.6.	<i>Complexul rupestru Șaian Kaia</i>	226
VII.5.7.	<i>Complexul rupestru Vâlceanova Staia</i>	228
VII.5.8.	<i>Complexul rupestru Haiduški Kăști</i>	229
VII.5.9.	<i>Peștera Sihaștrilor</i>	231
VII.5.10.	<i>Datarea complexelor monahale de pe văile Suha Reka și Dobrici. Forma de organizare a monahilor</i>	233

VII.6.	<i>Complexul monahal rupestru de la Petroșani</i>	239
VII.7.	<i>Peștera Sf. Ap. Andrei</i>	241
VII.8.	Complexele monahale rupestre de pe țărmul Mării Negre	242
VII.8.1.	<i>Complexul rupestru de la Capul Kaliakra</i>	243
VII.8.2.	<i>Așezămintele rupestre de la Yailata (Kamen Briag)</i>	246
VII.8.3.	<i>Complexele rupestre de la Tiulenovo</i>	252
VII.9.	Complexele monahale rupestre de pe văile Kanaghiol și Taban ..	257
VII.9.1.	<i>Edificiile rupestre de la Belber Kanara</i>	257
VII.9.2.	<i>Complexul rupestru din zona punctului Ghelengica</i>	259
VII.9.3.	<i>Schitul rupestru din zona punctului Kokargea</i>	259
VII.9.4.	<i>„Gargheșka Țărkva” și edificiile rupestre din vecinătatea acesteia</i>	261
VII.9.5.	<i>Edificiile rupestre din zona punctului Bratila și din aval de acesta</i>	263
VII.9.6.	<i>Chilia rupestră de pe valea Taban</i>	265
VII.9.7.	<i>Datarea și organizarea complexelor monahale rupestre de pe văile Kanaghiol și Taban</i>	266
VII.10.	Peștera de la Limanu	267
VII.11.	Complexe rupestre cu destinație incertă	270
VII.11.1.	<i>Mormântul cu graffiti de la Mangalia</i>	270
VII.11.2.	<i>Catacomba din necropola tumulară a cetății Histria</i> .	272
VII.11.3.	<i>Carierele de piatră de la Axiopolis-Cernavodă și Aliman</i>	272
VII.12.	Mănăstiri urbane	274
VIII.	VIAȚA MONAHALĂ ÎNTRE DUNĂRE ȘI MARE ÎN SECOLELE XI-XIV ...	277
VIII.1.	<i>Misiunea creștină bizantină între barbarii de la Dunărea de Jos</i>	278
VIII.2.	<i>Mănăstirea de la Capul Kaliakra (Bulgaria)</i>	279
VIII.3.	<i>Mănăstirea de pe dealul Cetățuia de la Niculițel (jud. Tulcea)</i>	280
VIII.3.1.	<i>Datarea așezării monahale</i>	281
VIII.3.2.	<i>Forma de organizare a monahilor</i>	282
VIII.4.	<i>Informații secundare referitoare la prezența monahilor pe teritoriul dintre Dunăre și Mare</i>	285
IX.	VIAȚA MONAHALĂ PE TERITORIUL DOBROGEI ÎN TIMPUL STĂPÂNIRII OTOMANE	288
IX.1.	<i>Mănăstirea de la Niculițel (jud. Tulcea)</i>	289
IX.2.	<i>Mănăstirea de la Babadag (jud. Tulcea)</i>	291
IX.3.	<i>Mănăstirea Taița</i>	293
IX.4.	<i>Mănăstirea Telița</i>	296
IX.5.	<i>Mănăstirile Hamcearca, Tichilești și Sfântul Nicolae</i>	298
IX.6.	<i>Biserica „Nașterea Domnului” din Ester și Mănăstirea „Sfântul Ioan Botezătorul” din Sozopol</i>	299

IX.7. <i>Un sat dobrogean închinat mănăstirii „Sfântul Ioan Botezătorul” din București</i>	301
IX.8. <i>Monahi creștini atestați pe teritoriul Dobrogei</i>	302
IX.9. <i>Proiectul înființării unui schit dobrogean</i>	306
X. MĂNĂSTIRILE COCOȘ, CELIC-DERE ȘI SAON DE LA ÎNFIINȚARE PÂNĂ ÎN ANUL 1918	309
X.1. Mănăstirea Cocoș	309
X.1.1. <i>Începuturile mănăstirii Cocoș</i>	310
X.1.2. <i>Primul locaș de rugăciune</i>	314
X.1.3. <i>Situația mănăstirii sub stăreția arhimandritului Visarion</i> ...	315
X.1.4. <i>Conflictul cu arhiepiscopul Panaret</i>	317
X.1.5. <i>Ultimele realizări ale starețului Visarion</i>	319
X.1.6. <i>Situația mănăstirii după moartea starețului Visarion</i>	320
X.1.7. <i>Rolul mănăstirii în redeșteptarea națională a românilor dobrogeni</i>	323
X.1.8. <i>Situația mănăstirii după 1878. Criza stareților</i>	324
X.1.9. <i>Starețul Roman Sorescu</i>	327
X.1.10. <i>Mănăstirea Cocoș în perioada Primului Război Mondial</i> ...	329
X.2. Mănăstirea Celic-Dere	330
X.2.1. <i>Schimbarea destinației mănăstirii Celic-Dere</i>	332
X.2.2. <i>Schitul Celicul Mic</i>	333
X.2.3. <i>Mănăstirea de maici Celic-Dere. Situația sa până în anul 1909</i>	334
X.2.4. <i>Organizarea mănăstirii. Aspectul arhitectonic</i>	336
X.2.5. <i>Situația mănăstirii după 1909. Inițiativele episcopului Nifon Niculescu (1909-1922)</i>	338
X.3. Mănăstirea Saon	341
XI. VIATA MONAHALĂ PE TERITORIUL DOBROGEI ÎNTRE ANII 1918-1959	346
XI.1. Mănăstirea Sfânta Elena de la Mare	346
XI.2. Mănăstirea Dervent	350
XI.3. Mănăstirea Sfântul Apostol Andrei de la Surtiuchioi	354
XI.4. Situația mănăstirilor Cocoș, Celic-Dere și Saon în perioada 1918-1959	355
XI.4.1. <i>Mănăstirea Cocoș</i>	355
XI.4.2. <i>Mănăstirea Celic-Dere</i>	357
XI.4.3. <i>Mănăstirea Saon</i>	357
XII. VIATA MONAHALĂ PE TERITORIUL DOBROGEI ÎN PERIOADA 1959-1989	360
XII.1. Mănăstirea Cocoș	360
XII.2. Mănăstirea Celic-Dere	361
XII.3. Mănăstirea Saon	362
XII.4. Mănăstirea Sfânta Maria de la Techirghiol	363

XIII. VIAȚA MONAHALĂ PE TERITORIUL DOBROGEI ÎNTRE ANII 1989-2004.	366
XIII.1. <i>Mănăstirea Cocoș</i>	366
XIII.2. <i>Mănăstirea Celic-Dere</i>	367
XIII.3. <i>Mănăstirea Saon</i>	368
XIII.4. <i>Mănăstirea Sfânta Elena de la Mare</i>	370
XIII.5. <i>Mănăstirea Dervent</i>	371
XIII.6. <i>Mănăstirea Sfânta Maria de la Techirghiol</i>	372
XIII.7. <i>Mănăstirea Peștera Sfântului Apostol Andrei (com. Ion Corvin)</i>	373
XIII.7.1. <i>Etapele premergătoare înființării mănăstirii</i>	373
XIII.7.2. <i>Înființarea mănăstirii actuale</i>	375
XIII.7.3. <i>Cârmuitorii mănăstirii și realizările lor</i>	375
XIII.8. <i>Așezăminte monahale noi</i>	378
XIII.8.1. <i>Schitul „Buna Vestire” de la Letea (com. C.A. Rosetti)</i>	378
XIII.8.2. <i>Mănăstirea Peștera Sfântului Ioan Casian de la Cheile Dobrogei</i>	379
XIII.8.3. <i>Alte mănăstiri în proces de organizare</i>	380
XIV. REPERTORIUL MĂNĂSTIRILOR ȘI SCHITURILOR ÎNFIINȚATE PE TERITORIUL DOBROGEI ÎNTRE ANII 2005 ȘI 2020	383
Rezumat	386
Abstract	390
Anexă (hărți, figuri, fotografii)	393
Bibliografie	502
Indice	547

CAPITOLUL I

TERITORIUL DINTRE DUNĂRE ȘI MARE. COORDONATE ISTORICE

Aproximativ la jumătatea secolului I îHr., teritoriul dintre Dunăre și Mare a intrat în componența regatului geto-dac al lui Burebista (82-44). Ulterior, după moartea acestuia, până în anii 29-28, ținutul a fost ocupat treptat de către romani¹.

În timpul împăratului Dioclețian (284-305), în urma reformei administrative inițiate de acesta, regiunea a fost organizată ca provincie romană distinctă, cu numele de Scythia. Capitala noii unități administrative a fost stabilită la Tomis, cetate situată pe țărmul Mării Negre, pe locul actualului oraș Constanța².

Noua provincie romană, a cărei denumire oficială era Scythia, corespundea, în mare parte, din punct de vedere geografic, actualei provincii Dobrogea. La est, hotarul ei era delimitat, în mod natural, de țărmul Mării Negre, iar la nord și la vest de cursul Dunării. Granița de sud, care o separa de provincia Moesia Secunda, pornea de la gura de vărsare în Dunăre a lacului Oltina, urmând, spre sud și, apoi, spre sud-est, cursul văii Suha Reka, până în dreptul localității actuale Izgrev (reg. Varna, Bulgaria). De aici, se îndrepta spre est, până la localitatea actuală Izvorsko (reg. Varna, Bulgaria), de unde urma cursul văii Batovska Reka, până la țărmul Mării Negre (harta 1)³. Provincia Scythia era parte a diocezei Thracia.

Ocuparea teritoriului de către romani a avut urmări benefice pentru întregul ținut, creând condiții favorabile dezvoltării în toate planurile vieții socio-economice. Cu toate acestea, din cauza atacurilor barbare – însoțite de numeroase jafuri și distrugerii –, perioadele de prosperitate și de securitate au alternat cu cele de sărăcie și instabilitate.

¹ Adrian RĂDULESCU, Ion BITOLEANU, *Istoria Dobrogei*, Ed. Ex Ponto, Constanța, ²1998, p. 75.

² Radu VULPE, I. BARNEA, *Din istoria Dobrogei*, vol. 2, Ed. Academiei Române, București, 1968, pp. 27-67, 290, 291, 370; I. BARNEA, Octavian ILIESCU, *Constantin cel Mare*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1982, pp. 22-23; A. RĂDULESCU, I. BITOLEANU, *Istoria Dobrogei*, pp. 64-101, 140.

³ R. VULPE, I. BARNEA, *Din istoria...*, p. 370; R. VULPE, „Limita meridională a provinciei romane Scythia”, în: *Pontica*, V (1972), pp. 205-221; A. RĂDULESCU, I. BITOLEANU, *Istoria Dobrogei*, p. 140, și, mai nou, Sergey TORBATOV, „Procop. De Aedif. IV, 7, 12-14 and the Historical Geography of Moesia Secunda”, în: *Archaeologia Bulgarica*, IV (2000), 3, pp. 58-77; S. TORBATOV, *Укрепителната система на провинция Скутия (края на III – VII в.)/The Defence System of the Late Roman Province of Scythia (The End of the 3rd – the 7th Century A.D.)*, Faber, Veliko Târnovo, 2002, pp. 14-21; Eugen TEODOR, „The Border area between Moesia Secunda and Scythia Minor in a topographical approach”, în vol. *Identități culturale, locale și regionale în context european. Studii de arheologie și antropologie istorică. In memoriam Alexandri V. Matei*, Horea POP et al. (eds), Ed. Mega, Cluj-Napoca/Zalău, 2010, pp. 421-438.

Primele atacuri barbare în Scythia au avut loc la scurt timp după instalarea autorităților romane. Ele au fost inițiate de geți și bastarni, apoi de sarmații de curând așezați la nord de Gurile Dunării. Situația a cunoscut o evidentă ameliorare după cucerirea Daciei de către romani, în primii ani ai secolului al II-lea, în timpul împăratului Traian (98-117). În urma acestui eveniment, teritoriul istro-pontic a resimțit din plin efectele benefice ale renumitei *pax romana*. Doar la începutul deceniului al VIII-lea al aceluiași secol, viața pașnică a locuitorilor a fost tulburată de un atac intempestiv al costobocilor⁴.

Aproximativ la jumătatea secolului al III-lea, Scythia și restul teritoriilor romane de la Dunărea de Jos au fost din nou afectate de atacurile barbarilor. De data aceasta, goții și carpii, asociați și cu alte neamuri din stânga Dunării, au atacat în mod repetat Imperiul, atât pe uscat, cât și pe mare, provocând mari neajunsuri populației din dreapta Dunării. S-au înregistrat distrugerii de orașe și sate, cu incendii, epidemii și, urmare directă a tuturor acestora, regres economic. Doar în timpul împăraților Aurelian (270-275) și Dioclețian romanii au reușit înlăturarea pericolului barbar și stabilizarea situației în aceste părți ale Imperiului. În timpul lui Dioclețian au fost întreprinse și numeroase lucrări pentru refacerea *limes*-ului scythic. Acest efort a fost continuat și sub Constantin cel Mare (306-337), în timpul căruia a fost reconstruită cetatea Tropaeum Traiani, iar în alte cetăți ale provinciei au fost refăcute numeroase edificii publice și particulare⁵.

Meritul împăratului Constantin cel Mare a fost și acela de a fi reușit stăvilirea atacurilor goților din nordul Dunării. Hotărâtoare au fost, în acest sens, victoriile obținute de armata romană în fața goților în anii 331-332, urmate de încheierea unui tratat de pace în anul 332. În urma acestor evenimente, pacea Imperiului la Dunăre a fost asigurată, cu mici excepții, timp de trei decenii⁶.

Liniștea Imperiului a fost din nou serios tulburată în timpul împăratului Valens (364-378), când goții au atacat din nou Imperiul. Pacea a fost restabilită doar după ce împăratul a întreprins în anii 367-369 o campanie militară în nordul Dunării⁷. Ultimii ani ai domniei lui Valens au fost marcați, însă, de evenimente violente. Goții, acceptați în dreapta Dunării, s-au revoltat și au început să jefuiască regiuni întinse din Peninsula Balcanică. În vara anului 378, ei au reușit chiar să înfrângă armata romană la nord de Histria, obținând cale liberă în săvârșirea de noi jafuri⁸.

⁴ R. VULPE, I. BARNEA, *Din istoria...*, pp. 158-163; A. RĂDULESCU, I. BITOLEANU, *Istoria Dobrogei*, pp. 76, 81, 82, 88, 92, 94.

⁵ R. VULPE, I. BARNEA, *Din istoria...*, pp. 230-276, 290-292, 371-378, 381-387; I. BARNEA, O. ILIESCU, *Constantin cel Mare*, pp. 20-24, 95-107; A. RĂDULESCU, I. BITOLEANU, *Istoria Dobrogei*, pp. 96-101, 140, 143.

⁶ Nicolae BĂNESCU, *Istoria Imperiului Bizantin*, vol. 1, T. TEOTEOI (ed.), Ed. Anastasia, București, 2000, pp. 101-105; R. VULPE, I. BARNEA, *Din istoria...*, p. 389; I. BARNEA, O. ILIESCU, *Constantin cel Mare*, p. 107 și urm.; A. RĂDULESCU, I. BITOLEANU, *Istoria Dobrogei*, p. 149.

⁷ N. BĂNESCU, *Istoria Imperiului...*, pp. 183-185; R. VULPE, I. BARNEA, *Din istoria...*, pp. 393-395; A. RĂDULESCU, I. BITOLEANU, *Istoria Dobrogei*, p. 149.

⁸ N. BĂNESCU, *Istoria Imperiului...*, pp. 185-194; R. VULPE, I. BARNEA, *Din istoria...*, pp. 399-401; A. RĂDULESCU, I. BITOLEANU, *Istoria Dobrogei*, pp. 149-150.

Cel care a pus capăt distrugerilor a fost împăratul Theodosius I cel Mare (379-395). În anul 382, el a încheiat un tratat de alianță cu Athanaric, conducătorul goților, pe temeiul căruia barbarii au fost acceptați în sudul Dunării în calitate de *foederati*. Chiar și așa, jafurile goților asupra populației din teritoriul istro-pontic au continuat pentru o vreme⁹.

La începutul secolului al V-lea, vizigoții conduși de Alaric au părăsit Peninsula Balcanică îndreptându-se spre apusul Europei. Aici au rămas unele enclave ale goților, inclusiv în Scythia, atestate documentar până în Evul Mediu Timpuriu¹⁰.

În schimb, teritoriile din nordul Dunării au intrat sub controlul hunilor. Sub conducerea lui Rua, dar mai ales a fraților Attila și Bleda (434-445) și, apoi, a lui Attila singur (445-453), ei au dominat din punct de vedere politic și militar situația la Dunărea de Jos, provocând mari neajunsuri romanilor. Incursiunile de pradă în Imperiu s-au ținut lanț, hunii impunând de fiecare dată condiții tot mai grele și mai umilitoare împăratului Theodosius II (408-450)¹¹.

Conform rezultatelor cercetărilor recente, provincia Scythia nu pare a fi fost afectată în mod direct de primele atacuri ale hunilor. Doar spre sfârșitul domniei lui Leon I (457-474) situația din provincie s-a înrăutățit¹². Cu toate acestea, economia provinciei a avut de suferit încă de la început, din cauza sarcinilor fiscale mari determinate de tributul mare plătit hunilor¹³. Situația grea din provincie s-a perpetuat și după destrămarea formațiunii statale a hunilor, la jumătatea secolului al V-lea. În anul 480, într-o lege a împăratului Zenon (474-475; 476-491) sunt pomenite „sărăcia și nesiguranța” din Scythia, pricinuite de invaziile popoarelor barbare¹⁴.

Domnia lui Anastasius I (491-518) a marcat începutul unei etape de pace și prosperitate în provincie, care a durat până spre sfârșitul secolului al VI-lea. Ea a fost rezultatul reformelor economice și militare inițiate de acest împărat¹⁵ și continuate de succesorii săi, Iustin I (518-527) și Iustinian I (527-565). În toată această perioadă, în teritoriul dintre Dunăre și Mare, fortificațiile militare au fost refăcute și s-au construit noi edificii publice, inclusiv basilici¹⁶.

⁹ N. BĂNESCU, *Istoria Imperiului...*, pp. 197-203; R. VULPE, I. BARNEA, *Din istoria...*, pp. 402-405; A. RĂDULESCU, I. BITOLEANU, *Istoria Dobrogei*, pp. 150-151.

¹⁰ VALAFRIDUS STRABO, *De ecclesiasticarum rerum exordiis et incrementis*, VII, în *PL* 114, col. 927 C; *Fontes Historiae Dacoromanae*, Haralambie MIHĂESCU et al. (eds), vol. II, Ed. Academiei Române, București, 1970, pp. 641-642 (în continuare se va cita *FHDR*). A se vedea și Pr. Mihai-Ovidiu CĂȚOI, „În legătură cu localizarea sciților tomitani consemnați de Walafridus Strabo”, în: *Pontica*, XXXXIII (2010), pp. 141-164 (cu bibliografie).

¹¹ N. BĂNESCU, *Istoria Imperiului...*, pp. 280-281; R. VULPE, I. BARNEA, *Din istoria...*, p. 406; A. RĂDULESCU, I. BITOLEANU, *Istoria Dobrogei*, pp. 151-152.

¹² Liana OȚA, „Hunii în Dobrogea”, în: *Istros*, X (2000), pp. 363-386 (cu bibliografie).

¹³ R. VULPE, I. BARNEA, *Din istoria...*, pp. 406-407.

¹⁴ A se vedea E. POPESCU, „Organizarea eclesastică a provinciei Scythia Minor în secolele IV-VI”, în: *Studii Teologice*, XXXII (1980), 7-10, pp. 595-596, n. 37; R. VULPE, I. BARNEA, *Din istoria...*, p. 408.

¹⁵ N. BĂNESCU, *Istoria Imperiului...*, pp. 369-373; R. VULPE, I. BARNEA, *Din istoria...*, pp. 409-410; A. RĂDULESCU, I. BITOLEANU, *Istoria Dobrogei*, pp. 145, 147.

¹⁶ N. BĂNESCU, *Istoria Imperiului...*, pp. 550-557; R. VULPE, I. BARNEA, *Din istoria...*, pp. 410-411, 420-427; A. RĂDULESCU, I. BITOLEANU, *Istoria Dobrogei*, pp. 145-146; I. Barnea, „Contributions to Dobruđa history under Anastasius I”, în: *Dacia*, IV (1960), pp. 367-369; E. POPESCU, „O inscripție de la Anastasius I descoperită la Histria”, în: *Studii Clasice*, VIII (1967), pp. 197-206.

În timpul lui Anastasius, între anii 513 și 518, în ținutul istro-pontic, a izbucnit și o revoltă condusă de „scitul” Vitalian, comandantul trupelor de *foederati* din dioceza Thracia. Nemulțumirile au fost generate de fiscalitatea severă impusă prin reformele economice ale lui Anastasius și de politica anti-ortodoxă a acestui împărat monofizit. Trupele lui Vitalian au atacat în trei rânduri cetatea Constantinopol, pe uscat și pe mare. Ei nu au obținut, însă, din partea lui Anastasius, decât promisiuni nerespectate. Conflictul s-a încheiat nedecis în anul 518, la moartea împăratului¹⁷.

În timpul domniei lui Mauriciu Tiberiu (582-602), Scythia a cunoscut distrugerii majore, care au afectat profund situația provinciei. Încă din a doua jumătate a domniei lui Iustinian I, presiunea provocată de popoarele barbare crescuse simțitor în teritoriile romane de la Dunărea de Jos¹⁸. Jafurile avarilor au atins intensitatea maximă în timpul domniei lui Mauriciu. În timpul acestor evenimente, cele mai multe dintre orașele Scythiei și Moesiei Secunda au fost distruse de barbari și, ulterior, părăsite de locuitorii lor. Mai mult, în anul 602, în timpul revoltei centurionului Phocas (602-610), granița Imperiului de la Dunărea de Jos s-a prăbușit, permițând miilor de slavi din nordul Dunării să treacă fluviul și să se așeze pe teritoriul roman¹⁹.

În urma acestor evenimente, slavii s-au stabilit definitiv în Peninsula Balcanică, fapt acceptat, în cele din urmă, și de Bizanț. Cea mai mare parte a teritoriului de la sud de Dunăre a fost împărțit în *romanii și slavinii*, numite astfel după originea etnică a populației preponderente în teritoriile respective²⁰.

În urma distrugerilor provocate de barbari, Scythia a cunoscut un accentuat proces de ruralizare. În același timp, economia înfloritoare a provinciei a devenit una de subzistență²¹.

Către jumătatea secolului al VII-lea, în partea de sud a teritoriului dintre Prut și Nistru s-a așezat un alt popor migrator, bulgarii, care a întreprins mai multe expediții de jaf în sudul Dunării. În anul 681, ei au trecut fluviul și au traversat

¹⁷ N. BĂNESCU, *Istoria Imperiului...*, pp. 350-369; N. BĂNESCU, „Biserica în primele veacuri ale Bizanțului. Politica religioasă a lui Anastasius I”, în: *Mitropolia Olteniei*, XXII (1960), 1-4, pp. 369-384; Ioan-Iosif RUSSU, „Obârșia și răscoala lui Vitalianus”, în CONDURACHI, Emil (ed.), *Omagiu lui P. Constantinescu - Iași. Cu prilejul împlinirii a 70 de ani*, Ed. Academiei Române, București, 1965, pp. 133-139; Ioan MICULESCU, „Revolta lui Vitalian în contextul politic, religios și economic al domniei lui Anastasius I (491-518)”, în: *Glasul Bisericii*, L (1994), 5-6, pp. 569-583; R. VULPE, I. BARNEA, *Din istoria...*, pp. 412-414; A. RĂDULESCU, I. BITOLEANU, *Istoria Dobrogei*, p. 152.

¹⁸ N. BĂNESCU, *Istoria Imperiului...*, pp. 536-550; R. VULPE, I. BARNEA, *Din istoria...*, pp. 429-431; A. RĂDULESCU, I. BITOLEANU, *Istoria Dobrogei*, pp. 152-153.

¹⁹ R. VULPE, I. BARNEA, *Din istoria...*, pp. 433-438; A. RĂDULESCU, I. BITOLEANU, *Istoria Dobrogei*, pp. 153-154; Alexandru MADGEARU, „The End of the Lower Danubian Limes: A Violent or a Peaceful Process?”, în: *Studia Antiqua et Archaeologica*, XII (2006), pp. 151-168; A. MADGEARU, „The Church in the Final Period of the Late Roman Danubian Provinces”, în vol. *Antiquitas Istro-Pontica. Mélanges d'archéologie et d'histoire ancienne offerts à Alexandru Suceveanu*, Mircea-Victor ANGELESCU et al. (eds), Ed. Mega Éditions, Cluj-Napoca, 2010, pp. 145-153.

²⁰ R. VULPE, I. BARNEA, *Din istoria...*, pp. 439-441; I. BARNEA, Ș. ȘTEFĂNESCU, *Din istoria Dobrogei*, pp. 10-11; A. RĂDULESCU, I. BITOLEANU, *Istoria Dobrogei*, p. 153.

²¹ I. BARNEA, Ș. ȘTEFĂNESCU, *Din istoria Dobrogei*, pp. 8-9; A. RĂDULESCU, I. BITOLEANU, *Istoria Dobrogei*, p. 171.

teritoriul danubiano-pontic, stabilindu-se la sud de acesta, unde au întemeiat un nou stat.

De-a lungul secolului al VIII-lea, au avut loc mai multe războaie între bulgari și Imperiul Bizantin, în timpul cărora balanța victoriei s-a înclinat, succesiv, de partea ambelor părți. În câteva rânduri, bizantinii au reușit să controleze punctele strategice din Dobrogea, inclusiv cetatea Durostorum. Acțiunile lor la Dunărea de Jos s-au încheiat, însă, în urma victoriilor decisive ale bulgarilor din anii 792 și 796. Ca urmare a acestora, stăpânirea bulgară s-a consolidat peste cea mai mare parte a teritoriului istro-pontic²².

În secolul al IX-lea, bulgarii au folosit valul mare de pământ, care se întindea între malul Dunării și țărmul Mării Negre (de la Cernavodă la Constanța), ca linie militară de apărare a statului lor împotriva atacurilor venite dinspre nord²³.

În a doua jumătate a secolului al IX-lea, bizantinii au reocupat unele puncte strategice din nordul provinciei – precum Isaccea (fostul Noviodunum) –, organizând thema Lykostomion. Se presupune că aceasta din urmă a fost desființată după înfrângerea bizantinilor de către bulgari la Bulgarophyon (896)²⁴.

La jumătatea secolului al X-lea, împăratul Constantin VII Porfirogenetul (908-913) a menționat în lucrarea sa *De Administrando Imperio* întinderea granițelor statului bulgar până la Gurile Dunării. La momentul de față, în prima parte sau, cel târziu, la jumătatea secolului al X-lea, este datată și construirea, de către Țaratul Bulgar, a valului de piatră dintre Dunăre și Marea Neagră. Se consideră că el avea rolul de a proteja centrele bulgare din sud (precum Preslavul) împotriva unui eventual atac dinspre nord al pecenegilor²⁵. Tot atunci, regiunea a

²² Pentru evenimentele din această perioadă, a se vedea R. VULPE, I. BARNEA, *Din istoria...*, pp. 441-442; I. BARNEA, Ș. ȘTEFĂNESCU, *Din istoria Dobrogei*, pp. 11-31; I. Barnea, „Dobrogea în secolele VII-X”, în: *Peuce*, II (1971), pp. 205-220; P. DIACONU, „La Dobroudja et Byzance a l'époque de la genèse du peuple roumain (VIIe-Xe siècles)”, în: *Pontica*, XIV (1981), pp. 217-220; A. RĂDULESCU, I. BITOLEANU, *Istoria Dobrogei*, p. 173; A. MADGEARU, *Byzantine Military Organization on the Danube, 10th-12th Centuries*, Brill, Leiden/Boston, 2013, pp. 11-13.

²³ P. DIACONU, „La Dobroudja...”, pp. 218-219 (împotriva bizantinilor); A. MADGEARU, *Byzantine Military...*, pp. 14-15 (împotriva maghiarilor). După cel din urmă cercetător, valul mare de pământ a fost construit în secolele IV-V, de către romani, el fiind doar refolosit de bulgari în secolul al IX-lea.

²⁴ A. MADGEARU, *Byzantine Military...*, pp. 18-21. Pentru thema Lykostomion, a se vedea și I. BARNEA, Ș. ȘTEFĂNESCU, *Din istoria Dobrogei*, pp. 12-13; A. RĂDULESCU, I. BITOLEANU, *Istoria Dobrogei*, pp. 154, 169; I. BARNEA, *Arta creștină în România*, vol. 2, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1981, pp. 9-10; P. DIACONU, „La Dobroudja...”, p. 218.

²⁵ Pentru această datare a valului de piatră a se vedea Vasil GUZELEV, „Добруджанският надпис и събитията в България през 943 г.” [Inscripția dobrogeană și evenimentele din Bulgaria din anul 943], în: *Исторически Преглед*, XXIV (1968), 6, pp. 44-47; Ivan BOŽILOV, „Към въпроса за византийското господство на Долни Дунав в края на X в.” [În legătură cu problema dominației bizantine la Dunărea de Jos la sfârșitul secolului al X-lea], în *Военно-исторически сборник/Military and Historical Symposium*, VI (1971), pp. 20-33; Rašo RAŠEV, „Валовете в Добруджа (към въпроса за хронологията и предназначението им)” [Valurile de apărare din Dobrogea (în legătură cu problema cronologiei și destinației lor)], în: *Археология/Arheologia*, XXI (1979), 1, pp. 17-18; F. CURTA, „The Cave and the Dyke...”, p. 146; R. KOSTOVA, „Скалният манастир при Басараби...”, p. 142, n. 29; A. MADGEARU, *Byzantine Military...*, pp. 23-28; G. ATANASOV, „Influences ethno-culturelles dans l'ermitage rupestres près de Murfatlar à Dobrudja”, în: *Byzantinoslavica*, LVII (1996), pp. 113, 123; G. ATANASOV, „Още за датировката и монашеската...”, pp. 467, 470-471, 473, 475.

cunoscut și o revigorare economică concretizată în creșterea numărului așezărilor urbane. De altfel, în a doua jumătate a secolului al X-lea, la Dunărea de Jos, într-unul dintre documentele vremii, sunt menționate „80 de orașe” – o cifră simbolică, desigur –, în care se derulau schimburi comerciale intense. Existența unora dintre aceste așezări a fost confirmată arheologic²⁶.

Deosebit de important prin consecințele sale a fost războiul ruso-bulgaro-bizantin din anii 967-971 și, în special, incursiunea militară a împăratului bizantin Ioan Tzimiskes (969-976) din anul 971. În urma acestor evenimente, bizantinii au ocupat partea de răsărit a Bulgariei, punând stăpânire pe întregul teritoriu dintre Dunăre și Mare²⁷. Imediat după încheierea ostilităților, în teritoriul reocupat de bizantini au fost organizate mai multe unități administrative. În partea de nord-est a Bulgariei a fost înființată o *thema* cu sediul la Ioannoupolis (fostul Preslav). În partea de sud-vest a teritoriului istro-pontic a fost înființat catepanatul de Dristra, cu reședința în cetatea omonimă. Un alt catepanat, numit Mesopotamia Occidentală, a fost organizat în partea de nord a Dobrogei, între Dunăre, Marea Neagră și valea Carasu. Se consideră că sediul acestuia din urmă era la Isaccea (fostul Noviodunum)²⁸.

Între 986 și 1000, partea de sud a Dobrogei a fost reocupată de bulgari. Doar teritoriul catepanatului Mesopotamia Occidentală a rămas în stăpânirea Imperiului Bizantin. Se presupune că tot atunci, bulgarii au renovat și refolosit valul mare de piatră, ca linie de apărare împotriva unui eventual atac dinspre nord al bizantinilor²⁹.

În anul 1000, în urma ofensivei militare inițiate de împăratul Vasile II (960/76-1025) împotriva Bulgariei, partea de sud a Dobrogei a fost reocupată de bizantini. În teritoriul recucerit a fost organizată *thema* Dristra. Se presupune că, la scurtă vreme după 1002, catepanatul Mesopotamia Occidentală a fost desființat, iar teritoriul său a fost inclus în *thema* Dristra. În 1059, numele acesteia din urmă a fost schimbat în *thema* Paradunavon³⁰.

De-a lungul secolelor X-XII, teritoriul istro-pontic a fost afectat în mai multe rânduri de expedițiile de jaf ale barbarilor – pecenegi, uzi, cumani – din nordul Dunării. Pentru a le pune capăt, Imperiul a căutat fie încheierea unor tratate de pace cu aceste neamuri barbare, fie dezbinarea lor. Unii dintre pecenegi au devenit aliați, având obligația de a apăra frontiera Imperiului. În 1045, unul dintre triburile pecenegilor, condus de Kegen, a fost acceptat în sudul Dunării ca *foederati*.

²⁶ I. BARNEA, Ș. ȘTEFĂNESCU, *Din istoria Dobrogei*, p. 13; A. RĂDULESCU, I. BITOLEANU, *Istoria Dobrogei*, pp. 169, 187; I. BARNEA, *Arta creștină...*, vol. 2, p. 14; A. MADGEARU, *Byzantine Military...*, pp. 28-30, 35.

²⁷ I. BARNEA, Ș. ȘTEFĂNESCU, *Din istoria Dobrogei*, pp. 71-74; A. RĂDULESCU, I. BITOLEANU, *Istoria Dobrogei*, pp. 170, 174; I. BARNEA, *Arta creștină...*, vol. 2, p. 14; Alexandru ANDRONIC, „Români, Bulgari și bizantini la Dunărea de Jos la sfârșitul secolului al X-lea”, în: *Memoria Antiquitatis*, I (1969), pp. 207-213; A. MADGEARU, *Byzantine Military...*, pp. 29-37.

²⁸ A. MADGEARU, *Byzantine Military...*, pp. 37-43, 59-62.

²⁹ A. MADGEARU, *Byzantine Military...*, pp. 27, 46-49.

³⁰ A. MADGEARU, *Byzantine Military...*, pp. 51, 57, 59-68, 86, 87. Pentru opiniile cercetătorilor privind *thema* Paradunavon, a se vedea și I. BARNEA, Ș. ȘTEFĂNESCU, *Din istoria Dobrogei*, pp. 74-76; A. RĂDULESCU, I. BITOLEANU, *Istoria Dobrogei*, pp. 170, 174; I. BARNEA, *Arta creștină...*, vol. 2, pp. 14-15; A. ANDRONIC, „Români, Bulgari și bizantini...”, pp. 207-213.

Cele mai devastatoare expediții de pradă ale pecenegilor au avut loc în anii 1032-1036, 1046-1047, 1086-1087. În anul 1091, la Lebunion, pecenegii au fost zdrobiți de trupele bizantine, pierzând inițiativa militară în regiune. Deosebit de grave au fost și invazia uzilor din 1065, cea a cumanilor din 1095 și cea conjugată a pecenegilor și cumanilor din anii 1121-1122. La jumătatea secolului al XII-lea, s-au înregistrat alte raiduri de pradă ale cumanilor – în 1148, 1154, 1161³¹.

În anul 1072, în partea de sud-vest a Dobrogei, în regiunea orașului Dristra, a izbucnit o rebeliune a unor lideri locali – Tatos-Chalis, Sestlav și Satza – care manifestau evidente aspirații de autonomie. După 1078, rebeliunea s-a extins și la unele orașe din nordul teritoriului istro-pontic. Imperiul a reușit să pună capăt mișcării secesioniste în anul 1091, după înfrângerea pecenegilor la Lebunion³².

În anii 1186-1187, cumanii, alături de populația românească din stânga Dunării, au sprijinit răscoala vlahilor și bulgarilor din Balcani, condusă de frații Petru și Asan împotriva stăpânirii bizantine. În urma acesteia, în sudul Dunării a apărut o nouă formațiune statală cunoscută în istorie cu numele de Imperiul Vlaho-Bulgar sau, în istoriografia bulgară, de al Doilea Țarat Bulgar. În timpul domniei lui Ioan Asan II (1218-1241), Imperiul Vlaho-Bulgar și-a extins stăpânirea și peste cea mai mare parte a teritoriului Dobrogei³³.

Ocuparea capitalei Constantinopol de către latini în anul 1204, în timpul cruciadei a IV-a, a determinat refugierea unora dintre locuitorii Bizanțului și în zona Gurilor Dunării. Tot acum, în bazinul Mării Negre au pătruns negustorii italieni – venețieni și genovezi –, care și-au stabilit centre economice în cetățile și orașele din regiune. În Dobrogea, un important centru economic a fost Vicina, oraș situat pe Dunăre, cel mai probabil, în zona orașului actual Isaccea³⁴.

În anul 1241 a avut loc marea invazie tătară. Dominația acestora a cuprins și partea de nord a Dobrogei. Inițial, aceasta a determinat un regres al centrelor comerciale din regiune – Vicina, Licostomion, Chilia etc³⁵. În 1273, Imperiul

³¹ I. BARNEA, Ș. ȘTEFĂNESCU, *Din istoria Dobrogei*, pp. 121-155; A. RĂDULESCU, I. BITOLEANU, *Istoria Dobrogei*, pp. 191-193; A. MADGEARU, „The Military Organization of Paradunavon”, în: *Byzantinoslavica*, LX (1999), 2, pp. 435-439; A. MADGEARU, *Byzantine Military...*, pp. 115-151.

³² I. BARNEA, Ș. ȘTEFĂNESCU, *Din istoria Dobrogei*, pp. 139-146; Nicolae-Șerban TANAȘOCA, „Les mixobarbares et les formations politiques paristriennes du XIe siècle”, în: *Revue Roumaine d'Histoire*, XII (1973), 1, pp. 61-82; A. RĂDULESCU, I. BITOLEANU, *Istoria Dobrogei*, pp. 186, 188, 192; A. MADGEARU, *Byzantine Military...*, pp. 79-83, 131-139.

³³ I. BARNEA, Ș. ȘTEFĂNESCU, *Din istoria Dobrogei*, p. 339; A. RĂDULESCU, I. BITOLEANU, *Istoria Dobrogei*, pp. 193-194; Francis DVORNIK, *Slavii în istoria și civilizația Europei*, trad. Diana Stanciu, Ed. All, București, 2001, pp. 85-94; Plamen PAVLOV, Iordan IANEV, Daniel CAIN, *Istoria Bulgariei*, trad. D. Cain, Ed. Corint, București, 2002, pp. 45-52; A. MADGEARU, *Byzantine Military...*, pp. 159-164.

³⁴ A. RĂDULESCU, I. BITOLEANU, *Istoria Dobrogei*, p. 195. Pentru localizarea Vicinei, a se vedea și Constantin C. GIURESCU, „Localizarea Vicinei și importanța acestui oraș pentru spațiul carpato-dunărean”, în: *Peuce*, II (1971), pp. 257-260; P.Ș. NĂSTUREL, „Mais où donc localiser Vicina?”, în: *Byzantinische Forschungen*, III (1987), pp. 145-171; P. DIACONU, „Despre localizarea Vicinei”, în: *Pontica*, III (1970), pp. 275-295; Pr. I. RĂMUREANU, „Mitropolia Vicinei și rolul ei în păstrarea ortodoxiei românești”, în *De la Dunăre la Mare...*, pp. 151-155; A. MADGEARU, *Byzantine Military...*, pp. 135-137, și, mai nou, A. MADGEARU, „Despre două recente tentative de localizare a Vicinei”, în: *Pontica*, XLVIII-XLIX (2015-2016), pp. 61-70.

³⁵ A. RĂDULESCU, I. BITOLEANU, *Istoria Dobrogei*, p. 194.

Bizantin a încheiat o alianță cu tătarii lui Nogai împotriva Țaratului Bulgar. Aceasta a permis revenirea bizantinilor la Dunărea de Jos. Se presupune că în primul sfert al secolului al XIV-lea, nordul Dobrogei a avut statutul de condominiu mongolo-bizantin, cu centrul la Isaccea³⁶.

Una dintre consecințele relansării activității economice în regiune a fost apariția pe teritoriul Dobrogei a unor formațiuni statale autonome. Procesul a fost facilitat, în mare parte, și de slăbirea și scindarea, în 1363, a Țaratului Bulgar. În jurul anului 1320, în partea de sud a Dobrogei, s-a constituit o formațiune statală, cu centrul în zona Cavarnei. Aceasta a reușit să se impună în regiune, devenind un factor de coagulare a potențialului economic și politic a ținutului istro-pontic. Cel mai renumit cărmuitor al acesteia a fost Dobrotici (cca. 1354-1386). După unele conflicte cu Bizanțul, el a reușit să obțină recunoașterea autonomiei formațiunii sale statale³⁷.

În anii 1388-1389, după dispariția lui Ivanco (1386-1388), urmașul lui Dobrotici, în luptele cu turcii, Dobrogea a fost integrată Țării Românești conduse de Mircea cel Bătrân (1386-1418)³⁸.

În anul 1419, în timpul voievodului Mihail (1418-1420), fiul și urmașul la tron al lui Mircea cel Bătrân, cea mai mare parte a teritoriului Dobrogei a fost ocupată de către otomani. Doar zona situată la nord de linia Isaccea-Enisala a rămas, pentru o vreme, sub sceptrul domnilor români. Această situație s-a perpetuat până în ultimul sfert al secolului al XV-lea. Ultimul voievod român care a stăpânit teritoriul și cetăți în nordul Dobrogei a fost Ștefan cel Mare (1457-1504), care, în anul 1465, a preluat controlul asupra cetății Chilia Veche. Ulterior, între anii 1475-1479, el a construit pe malul stâng al Dunării, în dreptul acesteia, o nouă cetate, numită Chilia Nouă³⁹.

În anul 1484, teritoriul dintre Dunăre și Mare a fost ocupat în totalitate de otomani. Atunci au fost cucerite, în dauna Moldovei lui Ștefan cel Mare, cetățile Licostomo și Chilia Veche, iar dincolo de Dunăre, Chilia Nouă, precum și Delta cu zona înconjurătoare. Dobrogea a fost integrată deplin în sistemul administrativ

³⁶ A. MADGEARU, *Byzantine Military...*, p. 165.

³⁷ Petre P. PANAITESCU, *Mircea cel Bătrân*, Ed. Corint, București, ²2000, pp. 251-254; I. BARNEA, Ș. ȘTEFĂNESCU, *Din istoria Dobrogei*, pp. 347-361; A. RĂDULESCU, I. BITOLEANU, *Istoria Dobrogei*, pp. 196-198; Nicolae IORGA, „Veneția în Marea Neagră, I. Dobrotici”, în: *Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice*, seria 2, XXXVI (1914), p. 1046 și urm.; Pr. Nicolae ȘERBĂNESCU, Nicolae STOICESCU, *Mircea cel Mare (1386-1418). 600 de ani de la urcarea pe tronul Țării Românești*, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1987, pp. 88-90; P. PAVLOV, I. IANEV, D. CAIN, *Istoria Bulgariei*, p. 60. După P. Diaconu („O formațiune statală la Dunărea de Jos la sfârșitul secolului al XIV-lea necunoscută până în prezent”, în: *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie*, XXIX (1978), 2, pp. 185-201), în a doua jumătate a secolului al XIV-lea, până spre 1385, în sudul Dobrogei ar mai fi existat o formațiune statală.

³⁸ P.P. PANAITESCU, *Mircea cel Bătrân*, pp. 254-258; I. BARNEA, Ș. ȘTEFĂNESCU, *Din istoria Dobrogei*, pp. 363-374; A. RĂDULESCU, I. BITOLEANU, *Istoria Dobrogei*, pp. 198-199; C.C. GIURESCU, Dinu C. GIURESCU, *Istoria românilor*, vol. II, Ed. Științifică și enciclopedică, București, 1976, p. 68; Pr. N. ȘERBĂNESCU, N. STOICESCU, *Mircea cel Mare*, pp. 88-90.

³⁹ A. RĂDULESCU, I. BITOLEANU, *Istoria Dobrogei*, pp. 203-204; Anca GHIAȚĂ, „Condițiile instaurării dominației otomane în Dobrogea”, în vol. *Studii Istorice Sud-Est Europene*, I, Eugen STĂNESCU (ed.), Ed. Academiei Române, București, 1974, pp. 43-126.

otoman, ca parte a sangeacului Silistrei din vilaiatul Rumeliei⁴⁰. Teritoriul dintre **Dunăre și Mare** a rămas în stăpânirea Imperiului Otoman până în anul 1878.

În toată această perioadă de timp, ținutul danubiano-pontic a trecut prin **situații** diferite. În prima etapă a stăpânirii otomane, el era folosit ca bază de lansare a **ofensivelor** militare. Ulterior, începând cu secolul al XVIII-lea, Dobrogea a **căpătat** un rol preponderent defensiv⁴¹.

În ceea ce privește situația economică a populației dintre Dunăre și Mare, ea a fost, în general, una precară. În secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, călătorii străini remarcă faptul că, în ciuda bogăției pământului, locuitorii sunt „extrem de săraci”. Acest fapt explică răscoalele care au avut loc aici în perioada stăpânirii otomane – în 1555, 1572, 1783, 1787 etc.⁴².

Și din punct de vedere etnic, în perioada stăpânirii otomane, au avut loc schimbări majore. După ocuparea ținutului, otomanii au încurajat colonizarea sistematică a provinciei cu populație musulmană – turci sau tătari –, pentru consolidarea stăpânirii lor și creșterea potențialului militar al regiunii. Această populație s-a stabilit mai ales în partea centrală și de sud a teritoriului⁴³. În paralel, populația românească, majoritară în provincie, s-a concentrat mai ales în părțile împădurite din nord și în cele de pe malurile Dunării. Trebuie precizat și faptul că, în timpul ocupației otomane, au avut loc și treceri ale populației românești de pe un mal pe altul al Dunării, în funcție de condițiile economice și politice ale vremii. Importantă pentru comunitatea românească din Dobrogea, nu numai din punct de vedere etnic, ci și economic și religios, a fost așezarea aici, mai ales începând cu prima jumătate a secolului al XIX-lea, a numeroși mocani ardeleni veniți cu turmele de oi la păscut. În anul 1850, ei au creat la Hârșova o starostie care avea menirea de a le apăra interesele economice pe lângă autoritățile otomane. Ulterior, în 1855, Imperiul Austriac și cel Otoman au încheiat o convenție care legitima practica păstoritului transhumant al mocanilor ardeleni în Dobrogea⁴⁴.

⁴⁰ Vilaiatele erau provinciile mari în care era împărțit, din punct de vedere administrativ, Imperiul Otoman. Teritoriul vilaiatelor era subîmpărțit în sangeacuri, regiuni administrative de dimensiuni mai mici (A. RĂDULESCU, I. BITOLEANU, *Istoria Dobrogei*, pp. 204-205; A. GHIAȚĂ, „Condițiile instaurării...”, pp. 43-126; F. DVORNIK, *Slavii în istoria...*, pp. 312, 313).

⁴¹ A. RĂDULESCU, I. BITOLEANU, *Istoria Dobrogei*, pp. 206, 207, 210, 211, 242, 246.

⁴² A. RĂDULESCU, I. BITOLEANU, *Istoria Dobrogei*, pp. 248-250.

⁴³ Alexandru P. ARBORE, „Contribuțiuni la studiul așezărilor tătarilor și turcilor în Dobrogea”, în: *Arhiva Dobrogei*, II (1919), 3-4, pp. 220-230; Constantin BRĂTESCU, „Populația Dobrogei”, în: *Analele Dobrogei*, IX (1928), 1, p. 224; Ömer Lütfi BARKAN, „Les déportation comme méthode de peuplement et de colonisation dans l’empire ottoman”, în: *Revue de la Faculté des Sciences Économiques de l’Université d’Istanbul*, XI (1946-50), 1, p. 311 și urm.; A. RĂDULESCU, I. BITOLEANU, *Istoria Dobrogei*, pp. 210-211.

⁴⁴ C. BRĂTESCU, „Populația Dobrogei”, p. 224; C.C. GIURESCU, *Știri despre populația românească a Dobrogei în hărți medievale și moderne*, Muzeul Regional de Arheologie Dobrogea, Constanța, 1966, p. 55 și urm.; T. MATEESCU, *Permanența și continuitatea românilor în Dobrogea*, Direcția Generală a Arhivelor Statului din România, București, 1979, p. 18; A. RĂDULESCU, I. BITOLEANU, *Istoria Dobrogei*, pp. 222-239, 282, 314. A se vedea și N. IORGA, *Constatări istorice cu privire la viața agrară a românilor*, Atelierele grafice SOCEC & Co., București, 1908, p. 41; T. MATEESCU, „Țărani din Moldova și Țara Românească la munci agricole în Dobrogea (secolul al XIII-lea - prima jumătate a secolului al XIX-lea)”, în: *Anuarul Institutului de istorie și arheologie A. D. Xenopol*, IX (1972), p. 239; T. MATEESCU, *Păstoritul mocanilor pe teritoriul dintre Dunăre și Marea Neagră*, Direcția